

УДК 398.838(=161.2):7.049:177.61]:801.81
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.04.850>

МОТИВНИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ

Уляна ГАНДЗІЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5382-6821>
аспірантка,

кафедра української фольклористики
імені академіка Філарета Колесси,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна.
e-mail: uliana.piasetska@gmail.com

З'ясовується значення терміна «мотив» у фольклорі. Виділяються мотиви пісень про кохання. Виокремлюється основний мотивно-образний комплекс пісень про кохання. Значну увагу звернено на особливості художнього світу цього пласту народної пісенності.

Питання мотиву є своєрідним ядром, навколо якого вибудовується весь текст, і до нього неодноразово зверталися дослідники українського фольклору. *Хронологічні межі*, в яких розглядається окреслена тема — починаючи з другої половини XIX століття і по сьогодні.

Найперше до з'ясування поняття «мотив» звертались М. Максимович та І. Франко. У радянський час дослідження українського фольклору хоч і провадили, однак не було жодного поступу у вивченні цієї теми. Розвідок, у яких висвітлювали б тему мотиву у піснях про кохання, не було. Цього не можна сказати про українську фольклористику сьогодні. З'явилася низка ґрунтовних праць, в яких суттєво осмислено цю важливу категорію. Це таких сучасних знаних дослідників фольклору, як О. Кузьменко, В. Сокіл, Р. Кирчів.

Дослідники дійшли спільної думки про мотив як основу твору. Тому аналіз мотивів українських народних пісень про кохання дасть змогу окреслити ідейно-тематичну своєрідність жанру. Це становить *актуальність дослідження*. *Мета статті* — дослідити мотивний фонд українських народних пісень про кохання. *Об'єктом дослідження* є тексти українських народних пісень про кохання. *Предмет дослідження* — мотивний фонд любовної лірики.

Ключові слова: українські народні пісні про кохання, мотив, мотивний фонд українських народних пісень про кохання, художній світ, символ.

Uliana HANDZIY

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5382-6821>

Postgraduate student of Filaret Kolessa
Department of Ukrainian Folklore Studies,
Ivan Franko National University of Lviv
1, University str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: uliana.piasetska@gmail.com

FUND OF MOTIVES OF UKRAINIAN FOLK SONGS ABOUT LOVE

Motive is an important structural plot's element. Though songs about love belong to lyrics and the plot of them, as you know, is absent but nevertheless motives can be highlighted. The article analyzes and investigates fund of motives of Ukrainian songs about love. The object of the research is the texts of Ukrainian folk songs about love, and the subject is its fund of motives. This will make it possible to outline the ideological and thematic peculiarity of the genre.

The article traces the connections of folk songs about love through related motives with other genres of folk literature. Each motif highlights a certain stage of the relationships between lovers. All singled motives can be systematized by a positive and negative connotation, namely providing publication of sad or fun tonality. To the so-called «positive» author attributes the motives flirtation, charm, «questioning», gifted, bribery/ransom, appeal to heavenly bodies, fate, the judgment of a darling by God. And to those that are «negative», there are motives of material inequality, the erection of the girl, the motive of refusals, conflicts with the parents and the punishment of the girl's parents, rivalry, fear, betrayal, hindrances for lovers, separation, loss of darling, distressed partner and sacrifice.

It was found out that motives of Ukrainian folk songs about love are found in other Ukrainian folklore genres. For example, the motive of charming is one of the main in the ballad. Gifted is a compulsory element of wedding drama. The motive of «questioning» is recorded in fairy tales as a motive of enchantment riddles. Appeal to heavenly bodies is a cross-cutting motive of all genres of Ukrainian folklore.

There is traced and confirmed the connection between motives of songs about love and moral and ethical characteristics of the Ukrainian nation. In particular, the motive of the judgment of a darling by God denotes to the important role of the Christian faith in the Ukrainian's people life. The motive of controversy proves a great deal of community thought for lovers.

Consequently, the analysis fund of the motive of love lyrics will allow one to study Ukrainian folk songs about love as a genre and to discover those common points of touch of all folklore genres.

Keywords: Ukrainian folk songs about love, motive, fund of motives of Ukrainian folk songs about love, poetic world, symbol.

Вступ. Дослідження текстів чи то прозових, чи пісенних не може обійтися без з'ясування основних мотивів. Адже це своєрідне ядро, навколо якого вибудовується весь текст. Дослідники українського фольклору неодноразово зверталися до питання мотиву. Отож аналіз мотивного фонду українських народних пісень про кохання і становить *мету нашого дослідження. Об'єктом* нашого дослідження є численні напрацювання вчених з цього питання. *Хронологічні межі дослідження окресленої теми* — починаючи з другої половини ХІХ століття і по сьогоднішній день.

Класик української фольклористики М. Максимович висловив думку, що національний характер українського народу творився завдяки поєднанню трьох різних способів життя: найзичіського, пастушого і землеробського. Кожен з цих способів вплинув на ментальність нації загалом, а на тематичний спектр пісенності зокрема. Саме тому в українському фольклорі, ліриці передусім, органічно поєднуються пориви пристрасті, твердість і сила почуттів, дія і простодушність, єднання з природою. Українські народні пісні М. Максимович поділяв на чоловічі та жіночі. До жіночих він відносив святкові та обрядові пісні, у яких зображено сімейне життя, близьке жінці. Сюди ж відносимо пісні про кохання, бо чуттєвість, емоційність, відкритість переживань більше властиві жінкам, ніж чоловікам. На думку М. Максимовича, пісні про кохання спершу належали лише жінкам, адже були «исполнены пылкой страсти» [1, с. 8]. Значно пізніше, на переконання дослідника, з'явилися тексти, де оповідач — чоловік. Все це втілювалося і вплинуло на формування мотивів українських народних пісень про кохання.

До з'ясування поняття «мотив» звертався й І. Франко. Зокрема у монографії «Студії над українськими народними піснями» поділив зміст пісень на «логічні частини» [2, с. 281]. Саме їх, враховуючи фольклористичний досвід Франка і здобутки сучасної науки про усну словесність, можемо вважати мотивами.

У радянський час дослідження українського фольклору хоч і провадили, однак не було жодного поступу у вивченні теми. Приміром, розвідок, у яких висвітлювали б тему мотиву у піснях про кохання не було. Цього не можна сказати про українську фольклористику сьогоднішнього дня. З'явилася низка ґрунтов-

них праць, в яких суттєво осмислено цю важливу категорію.

Сучасна дослідниця фольклору О. Кузьменко вважає: «Мотив належить до вузлових категорій художньої організації фольклорного твору (тексту, сюжету), а у ширшому розумінні — фольклору як феномену культури» [3, с. 251]. Тож дослідження мотивів пісень про кохання вимагає глибшого вивчення. Сучасний фольклорист В. Сокіл назвав мотив важливим структурним елементом, за допомогою якого твориться сюжет [4, с. 355].

Р. Кирчів подає таке визначення мотиву: «Мотив — це найпростіша оповідна одиниця, з яких вибудовується сюжет фольклорного чи літературного твору» [5, с. 256]. Тобто дослідники дійшли спільної думки, про мотив як основу твору. Тому аналіз мотивів українських народних пісень про кохання дасть змогу окреслити ідейно-тематичну своєрідність жанру. Це становить *актуальність дослідження. Мета статті* — дослідити мотивний фонд українських народних пісень про кохання. *Об'єктом дослідження* є тексти українських народних пісень про кохання. *Предмет дослідження* — мотивний фонд любовної лірики.

Основна частина. Пісні про кохання — це жанр, у якому увагу зосереджено на стосунках молодих людей. Важливим у налагодженні стосунків між парубком і дівчиною є етап залицянь. Саме цей етап найбільше запам'ятовується і впливає, навіть визначає траєкторію подальших взаємин. Саме у цей час хлопець і дівчина виявляють симпатію один до одного. Пісні, у яких центральним є *мотив залицяння*, надзвичайно ніжні, емоційні, багаті на образи і символи. Показовим буде народний твір, популярний і в наш час, «Ой у полі кирниченька» [6, с. 66—67]. Емоційність у цій пісні виражено за допомогою пестливої лексики: *кирниченька, дівчиночка, загадочка, цвіточок, Романочок*.

Органічним елементом цієї пісні є *мотив загадування трьох загадок*, поширений, переважно, у казках. Народний творець свідомо переніс цей елемент у пісні про кохання, наочно ілюструючи мотив «випитування» — не просто питання, а загадки. У казці загадки ставлять головному героєві, у пісні дівчина з'ясовує у парубка:

А що росте без коріння?

А що горить без пламеня? [6, с. 66]

У казках, щоправда, таких питань, як правило, три, пісня не зберігає казкової трикратності, а обмежується двома. У казці випробування загадками є нерідко екзистенційним, або ж перешкодою, яку необхідно подолати, аби рухатися уперед. У пісні правильна відповідь є запорукою продовження стосунків, якщо хлопець відповідає вірно. Пісня не обмежується банальним артикулюванням розгадки, свої відповіді парубок завуальовує у компліменти як вияв залицяння:

*Слава росте без коріня,
Серце горить без племіння,
А ти цвітеш без цвіточку* [6, с. 66].

Отож парубок, відповідно до казкових канонів, доповнює цей мотив третім компонентом.

Залицяння — невід'ємний елемент не лише на перших етапах стосунків, воно їх незмінно супроводжує. Хлопець щоразу намагається догодити словом своїй коханій, щоб вона вийшла до нього на побачення:

*Ой вийди, вийди, серденько, Галю!
Серденько, рибонько, дорогій кристалю!*
[1, с. 87]

Порівняння дівчини з кришталем вказує на трепетні і ніжні почуття парубка до коханої. Він готовий на все, щоб лиш вона своєю присутністю «розвеселила його серденько»:

*Ой вийди, вийди, не бійсь морозу:
Я твої ніженьки в шапочку вложу.* [1, с. 88]

І навіть у найважчі моменти, коли стосункам загрожує небезпека, є перешкоди з боку батьків чи ворогів, все одно хлопець і дівчина з великою любов'ю ставляться одне до одного:

*Ой ти дівчино, червоно калино,
Як же мені, та на тебе дивитися мило!
Ой ти дівчино, повная роже!
Як же мені, та на тебе дивитися гоже!* [1, с. 91]

Поширеним у піснях про кохання є мотив чарування. Найчастіше дівчина намагається причарувати парубка. Магічні дії, як правило, пов'язані з рослинами, що несуть певне смислове навантаження. Це може бути, наприклад, рута, шавлія.

*Я шавлію пересію,
Руту пересажаю;
Таки свого миленького
К собі перенажу!* [1, с. 64]

*Я шавлію пересію,
Руту пересмичу;*

*А до себе миленького
Таки перекличу!* [1, с. 64]

Рута — символ цнотливості [7, с. 62]. Коли дівчина збирається «висмикати» руту, то це означає, що вона готова до близьких стосунків зі своїм партнером. Можливо, саме за допомогою цього вона сподівається «причарувати» парубка. Ще М. Костомаров зауважив, що у парі з руту зустрічаємо шавлію [7, с. 64], особливо, коли мова йде про чари. Можливо, ця рослина підсилює їх дію. А ось, коли у пісні про кохання рута росте, то це може означати твердий намір дівчини зберегти цноту та честь:

*Посходила по слідоньках
Шавлія і рута* [1, с. 63].

Не випадково народний геній використовує слід. Слід — символ, що безпосередньо пов'язаний з людиною, яка його залишила, її «автограф» [8, с. 96]. У піснях про кохання слід є об'єктом, над яким чарують, щоб вплинути на того, кому він належав.

Мотив чарування може виявлятися і в завуальованій формі, коли нема вказівки на якісь дії дівчини, але є певний натяк на чари у самому контексті пісні:

*Зелененький барвіночку,
Стелися низенько;
А ти милий, чорнобривий,
Присунься близенько.* [1, с. 63]

Такі рядки звучать як певне замовляння. Адже замовляння побудовані на аналогії, так само як і в пропонованій пісні про кохання.

Трапляються тексти, у яких дівчина звертається до «помічника», який знається на чарах. Цим помічником може бути місцева бабуся чи циганка, тобто людина, яка має досвід, займається цим постійно:

*Циганочка да волошечка!
Вволи мою волю:
Ой зроби так да козаченьку,
Щоби ходив за мною!* [6, с. 93]

Звертання «волошечка» означає не квітку, а етнос. Походить воно від слова «волох», що нерідко вживалося на позначення чужинця. У Словнику української мови в 11 томах подано таке тлумачення слова: «Загальна назва середньовічного населення Придунайських князівств і Трансільванії, з якого в другій половині XIX ст. сформувалися румунська та молдавська нації» [9, с. 733]. Саме тому таке звертання до циганки не випадкове, а означає її приналежність до нації.

Попри загальновідомий стереотип, що чарування це дівоча справа і наважитися на це може лише дівчина, у піснях про кохання маємо прецедент, коли парубок пробує вплинути на дівчину за допомогою надприродних сил. Зокрема, він впливає не на неї безпосередньо, а на певні символи, що пов'язані з нею. Це особливий тип магії — дистантна магія. А ще є контактна магія, що характеризується безпосереднім впливом на людину, контактом з нею. Наприклад, таким символом, що має зв'язок з людиною, є слід, що залишила дівчина. Парубок намагається повернути свою кохану і хоче кленовим листком прикрити її слід, але вона відповідає:

*Ой козаче, небоже!
І листочок не допоможе:
Як не любила і не буду любити,
З тобою говорити. [1, с. 127]*

Слід належить до символів, що пов'язані з тим, хто його залишив. Тому і не дивно, що хлопець хоче через слід вплинути і на саму дівчину.

Є ще один спосіб повернути дівчину до себе — обдарувати її. Отож маємо ще один мотив у любовних піснях — *мотив обдаровування*. Своїм корінням він сягає обрядів обдаровування нареченою парубка та членів його родини, сім'ї. Саме ж обдаровування означає вияв симпатії до людини, якій адресовано подарунок. Парубок пропонує дівчині коня, «дороге сидельце», «дорогий яктан», але вона незворушно відповідає:

*Ой козаче, небоже!
І яктан твій не допоможе. [1, с. 128]*

Бачимо, що для дівчини ці подарунки нічого не варті. І це логічно, бо народна пісня передусім утверджує високі морально-етичні ідеали, відповідно до яких кохання неможливо купити, матеріальні цінності жодним чином не можуть конкурувати з духовним.

У деяких піснях про кохання мотив обдаровування дещо трансформований. Виконавцем дії є дівчина. Вона вручає коханому «на застезку строчки», але у неї є умова:

*Носи ж ти їх, мой миленький,
Да не вихваляйся;
Як не будеш вихваляться,
Не змогу розстатися. [1, с. 106]*

Парубок не дотримується вимоги дівчини, по суті ганьбить її, зводить на неї неславу, тому вона іде в черниці, тобто стає для нього недоступна. Схожий

елемент сюжету маємо у народних казках, коли головний персонаж отримує подарунок від когось, але з умовою нікому не розповідати про нього, бо інакше втратить.

Незвичним для пісень про любов є *мотив підкупу/відкупу*. Це явище рідкісне для українських пісень про кохання. Унікальними є твори, де мати чи хтось інший пропонує якусь цінну річ дівчині замість свого сина:

*На ж тобі, дівчино, коня вороного,
Ти лиш відчепися хлопця молодого! [6, с. 71]*

Можна припустити, що таким чином мати парубка перевіряє почуття дівчини. Дівчина не піддається на підкуп і проходить перевірку, бо щире кохання — важливіше за всі багатства світу:

*На коня не сяду, конем не поїду,
Твого сина люб'ю, та й за него піду [6, с. 72]!*

Перевага почуттів над матеріальними благами пов'язана з *мотивом матеріальної нерівності*. Справді сильні почуття здатні перемогти будь-які труднощі, навіть фінансові. І коли дівчина каже, що бідна і все, що у неї є — кохання, то парубок щиро відповідає:

*Не треба мні злата — я й сам придбаю,
А треба дівчини, що я кохаю! [1, с. 89]*

Важче тому хлопцеві вчинити правильно, який має почуття до двох дівчат, одна з яких багата, а друга — бідна. Він роздумує, кого все ж обрати:

*Ой у тої далекої воли та корови,
А у тої близенької да чорнії брови. [1, с. 117]*

Він робить висновок, що корови «виздыхають», а бровки не злиняють. І приймає рішення:

*Ой я тую далекую метлами помечу;
А до сеї близенької соколом полечу. [1, с. 118]*

Передумову такого вибору народний оповідач заклав ще на початку пісні, коли вказав, що є дві дівчини далека — багата і близька — бідна. Тут розуміємо не фактичне місце розташування далеко-близько, а психологічне наближення, тобто ставлення до цієї людини.

Здавалося б, після таких залицянь будь-яка дівчина втратить голову і пірне у море пристрасті і почуттів, але народна мораль завжди обмежувала поведінку молодих людей. Дівчина повинна бути особливо обережною, щоб зберегти свою честь до весілля:

*— Дівчино моя, напій ми коня!
— Не напою, серце моє, бо ще м не твоя,
Як буду твоя, напою ти й два. [6, с. 67]*

Звісно, прохання напоїти коня не слід сприймати так буквально. Адже тут парубок намагається досягнути взаємності дівчини. У цьому контексті варто згадати про *мотив зведення дівчини*. У фольклорі українців маємо багато пісень про кохання, де висвітлено цей мотив. У деяких з них парубок покладається на своє багатство. Він сподівається, що дівчина заради грошей переступить всі моральні закони:

*Єсть у мене грошей много,
Ізведу тебе, небого!* [1, с. 92—93]

Але дівчина розуміє, що всі ті обіцянки і зізнання у коханні — це лише засоби для досягнення мети, а гроші — це не головне. Перевага щирих почуттів між закоханими над меркантильними інтересами — це одна з рис українців, що маємо змогу спостерігати у піснях про кохання:

*Хоть худоби не дїждуся,
Най з хорошев нажиюся.* [6, с. 73]

І ні на мить не забувають закохані про думку людей:

*Бо що ж мені по худобі,
Що по оборі блудить,
А з негіднов негідницев
Сором вийти межи люди.* [6, с. 74]

За будь-яких обставин на сторожі честі дівчини стоять її батьки, особливо мати, тож саме вона, часом, виступає «ворогом», що не дає закоханим бути разом. Тому коли парубок просить пустити його у дім, дівчина відповідає:

*Ой як мені пустить тебе —
Мати ключі має,
Сама двері дубовї
Замком замикає!* [1, с. 112]

Почуття кохання таке сильне, що дівчина втрачає розум і краде ключ у своєї матері, щоб бути з козаком разом. Отут і починаються всі проблеми молодих незаміжніх дівчат — обмовляння і поговор. Тож ще один мотив, що розкритий у піснях про кохання, — *мотив обмовлянь*. Для українців важливою була думка інших людей, і громадська опінія. Але, попри чималу кількість «запобіжників», все ж були такі дівчата, які піддавалися на вмовляння хлопця і чинили неправильно, не дотримувались моральних принципів. За це їх чекав щонайменше осуд односельців. Дуже часто козак підмовляв дівчину на необдумані та ризиковані кроки, що могли стати приводом для поголосу. Один з таких вчинків — втеча дівчини з козаком:

*Не против дня — против ночки
Підмовляє козак прочки
Молодую дівчиноньку.* [1, с. 125]

Зрозуміло, що дороги назад після такого вчинку вже нема, і повернутися в рідне село вона не зможе. Все одно дівчина, засліплена коханням, піддається вмовлянням козака. Але згодом раціональне мислення перемагає, її починає цікавити побут: де вони спатимуть, на чому, чим укриються. Козак ж відповідає:

*Тебе утру нагайкою,
Молодая дівчинонько!* [1, с. 126]

Пісні з таким мотивом слід сприймати як повчальні і попереджувальні для молодих дівчат, щоб не піддавалися на вмовляння парубків, а думали наперед про можливі наслідки необдуманих вчинків.

Дуже часто не потрібно було нічого робити, люди все одно знайдуть, що обмовити, який вчинок засудити:

*Да вже ж тая слава по всім світу стала,
Що дівчина козаченька серденьком назвала.* [1, с. 117]

Саме обмовляння людей становило чималу перешкоду закоханим:

*Ой! Як я маю до тебе ходити:
Кругом живуть вороженьки, будуть нас судити!* [1, с. 90]

Єдина надія закоханих на Бога, що Він покарає ворогів, котрі не дають їм бути разом: «Карай, Боже, вороженька, що нас розлучає!»

Звичайно, трапляються ситуації у піснях про кохання, коли обмовляння є обґрунтованими.

*Виріс явір високий,
А на яворі жовтий цвіт,
Та пішла слава на весь світ.
Пішла слава такая,
Що дівчина гуляла.* [6, с. 75]

Явір тут вказано не випадково, бо, як зазначав ще М. Костомаров, це дерево — свідок людського горя, проблем [7, с. 77]. Очевидно, що для дівчини обмовляння становило чималі проблеми. Хоч творець пісні одразу нас попереджає, що обмовляння людей — неправда, бо на яворі вирости жовті квіти, чого насправді бути не може.

Об'єктом для людських обмов міг стати і парубок. Найчастіше його засуджують люди за те, що багато гуляє і зводить дівчат, або ж, що він непуцящий робітник, а до дівчат ходити — мастак.

*Із-за гори вітер віє,
Жито половіє.
На козака худа слава,
Що робить не вміє.* [1, с. 103]

Зрозуміло, що осуд людей не безпідставний, бо парубок перебуває у такому віці, коли вже час одружуватися, на що нам вказує символ жита, що половіє (символ людини, що готова одружитися), а він не працює, лише ходить до дівчини і не шле старостів.

Мотив обмовлянь тісно пов'язаний зі ще одним — *конфлікт з батьками або батьки карають дівчину*. Цей мотив досить поширений у любовних піснях. Це пов'язано з ментальними характеристиками та інститутом української сім'ї. Для дітей, навіть коли вони виростають, думка батьків є важливою. Стосується це і дівчат, і парубків, що готові створити власну сім'ю. Тож при виборі партнера молоді люди намагалися дослухатися до думки старших і поважали її. Дуже боляче переживали ті ситуації, коли мати була проти коханого чи коханої. Особливо важко було дівчині, бо до неї завжди були високі вимоги. В українців є чимало пісень про кохання, у яких матір дорікає дівчині (іноді б'є), за те, що та стоїть з коханим довго чи гуляє з ним до ночі. Відтак ненька забороняє доньці стояти з хлопцем довго або ж зовсім припинити з ним стосунки:

*Била ж її матусенька,
За козака Андрусенька;
Щоб з козаком не стояла,
Єму віри не доймала.* [1, с. 96]

І робила мати це не зі зла, а щоб вберегти дочку від обмовлянь людей чи від легковажності хлопця.

Зважаючи на важливу роль матері, парубки намагалися отримати дозвіл від неї, щоб бути з коханою:

*Добри вечер, стара мати! Дай води напиться!
Пусти дочку на улицю, ой хоть подивиться!*
[1, с. 113]

Коли ж мати забороняла, то хлопці ішли туди, де їх чекали — до вдовиці на вечорниці. А там траплялося, що двоє друзів ходили до однієї дівчини і ставали суперниками. Звідси *мотив суперництва*. Вихід з цієї ситуації нерідко один:

*Ой одному буде домовина нова,
А другому буде дівка молодая!* [1, с. 114]

Протистояння хлопців закінчується перемогою одного і поразкою іншого:

*То тобі, поповичу! Тая дівка —
В твоїм серці калинова стрілка!* [1, с. 115]

Калинова стріла символізує любов, яка назавжди буде з тим парубком, котрий загинув у протистоянні.

Зазвичай молоді люди досить сором'язливі у вияві своїх почуттів одне до одного. Тож і не дивно, коли чи то дівчина, чи то парубок закохані, але не наважуються на рішучі кроки і не виявляють своєї симпатії. Саме *мотив страху* виявляється у такій ситуації. Очевидно, цей страх — психологічна особливість людини. І його треба перебороти, адже:

*Коли б була ти моя,
Чого б хотіть в світі?* [1, с. 105]

Одна з головних причин страху перед коханою людиною — побоювання бути висміяним, почути відмову.

У піснях про кохання розвиток стосунків у парі відбувається за участю «помічників». Це слід сприймати умовно, адже насправді дії вони ніякої не виконують, а є радше об'єктами, до яких звертаються закохані з певними проханнями. Мова йтиме про небесні світила — місяць і зірки. Мотив можна сформулювати як *мотив звертання до небесних світил*. Ці нічні астральні символи допомагають закоханим зустрітися потай, щоб ніхто не бачив. А ще вони виступають так званими маркерами, вказівниками місця, де перебуває кохана людина і саме туди парубок просить їх світити:

*Ти, місяцю, місяченьку,
Та й зоре вечірня,
Засвіти там на подвір'я,
Де кохане вірне* [6, с. 65].

У деяких текстах закохані просять у місяця і зір не виходити з-за хмар, щоб не накликати осуд ворогів, котрі можуть побачити і обмовити пару.

Слід звернути увагу, що парубок просить місяць засвітити туди, де живе дівчина, а ось вона, навпаки — просить не світити:

*Ой місяцю, місяченьку!
Зайди за комору —
Нехай з своїм милесеньким
Трошки поговорю.* [1, с. 109]

Та, з іншого боку, маємо зафіксовані зразки пісень про кохання, де парубок просить місяць засвітити саме тоді, коли він з милою, щоб знали про це люди:

*Гой не блуди, місяченьку,
Не блуди, не блуди,*

*А засвіти мені з милов,
Нехай знають люде. [1, с. 109]*

Молоді люди часто роздумують про життя, свою майбутню долю. А відтак у піснях про кохання одним з провідних є *мотив долі*.

Популярною у піснях про кохання є апеляція до долі, з різними питаннями чи проханнями. У деяких випадках це звертання є дещо завуальованим. Наприклад, парубок скаржитися:

*Сусід уже жито сіє,
У сусіда зеленіє;
А у мене не сіяно,
Ані поле не орано. [1, с. 136]*

І мова тут зовсім не про поле, а про сім'ю, яка у сусіда є, а у творця, виконавця пісні — ні. Символ жита використано не випадково, адже, як спостерігає М. Костомаров, хлібні рослини є символами домашнього щастя [7, с. 70]. А ще поле може означати долю людини. У сусіда воно засіяне, тобто доля щаслива, багата, а у героя — ні. Жаль та розпач парубка підсилюють приклади, що навіть у риб є пара, а в нього нема. Хлопець у відчай риторично запитує:

*Чи без щастя уродився,
Чи без щастя охрестився?
Чи такі куми брали —
Щастя, долі не вгадали! [1, с. 137]*

У цій піснях доля парубка нещаслива, бо він без пари. Цікавими є роздуми парубка над життям одруженого та неодруженого чоловіка. Хлопець порівнює їх:

*Ой знати, знати, хто оженився:
Зкорчився, зморщився, всім зажурився.
Ой знати, знати, хто не женатий:
Личенько біленьке, як у паняти. [1, с. 98]*

У цих рядках читаємо, чуємо глибокі, хоч і неоднозначні, філософські роздуми про життя, про шлюб. Та все ж парубок доходить висновку:

*Да біда ж, біда й не женатому,
Як тому горщику да щербатому.*

...

Де ни повернеться — добра не має. [1, с. 99]

Адже коли людина має пару, кохану чи коханого поряд, то зі всіма труднощами легше впоратися, з'являється сенс життя. Коли ж кохання немає взагалі, чи коханий/кохана покинув/-ла, то єдиний шлях: «Пойду в річеньку та й утоплюся».

Коли дівчина сумує, тужить за коханим, то вона намагається знайти винних у тому, що вони розлу-

чилися. І часто вона звинувачує долю. Розлуку з коханим дівчина сприймає як щось непоправне. Вона скаржитися:

*Ой недоле, всім немила,
Чом же 'сь мене не втопила? [10, с. 238]*

Молода дівчина могла скаржитися на недолю, матір, що її не втопила, коли купала. Але скаржитися і звинувачувати Бога — великий гріх.

*Не нарекай, доню, на Божю волю,
Тільки ти нарекай на лихую долю! [10, с. 240]*

Окрім лихої долі, у піснях про кохання є лиха година. Коли людині не щастило у чомусь, у тому числі, у коханні, то вона могла припустити:

*Вродила сь мня, моя мати, в лихую годину,
Несчасная вродилася м, несчасная згину. [10, с. 240]*

Головною винуватицею всіх нещасть є лиха година. Це такий фатальний час, коли усе приречене.

Часто мотив долі пов'язаний з *мотивом судження милої/милого Богом*. Цей мотив узгоджується з етноестетичними запитами українця, який звик покладатися на Бога, прислухатися до Його волі. Кохання — важливе почуття, адже лише той, хто пізнав справжнє почуття, справді щасливий.

*Гой не тому мені мила,
Що як тая та мая рожа,
Гой а тому мені мила,
Що нам Господь в пару допоможе. [6, с. 66]*

Тому хлопці і дівчата просили у Бога доброї долі і хорошу пару для себе. У цьому виявляється ментальна характеристика українців — звертання до Бога, покладання на Його волю:

*Допоможи, ти мій Боже,
Щоб хорошу узяти. [6, с. 73]*

Не відмовлялися дівчата і від спокуси вгадати свою долю. Вони роздумують:

*Кому ж я ся бай судила, молоденька?
Чи попові, чи дякові: гой дай Боже!
А як тому лайдакові: не дай Боже! [6, с. 70]*

А ще вони просять матері, не видавати заміж за лайдака, щоб мати легке життя.

Поряд зі щасливими моментами, сподіванням на кращу долю у стосунках бувають і сумні, тривожні, ба навіть і трагічні (хоч це і є прерогативою балади). Їх причиною може бути зрада чи розлука, відтак і туга, сум за коханою людиною. Кохання — багатогранне почуття, де зі щастям крокує і сум. Трапля-

ються історії, коли дівчина насміхається з хлопця, з його почуттів:

*Ти думаєш, дурню, що я тебе люблю?
А я тебе, дурню, словами голублю!* [1, с. 131]

Від такого жорстокого ставлення парубок страждає: дівчина не тільки насміхається, а й зраджує. Мотив зради у любовних піснях нерідко виходить на перший план. Причинами зради є неширі почуття. Парубок змушений розлучитися з дівчиною і їде далеко і надовго, а вона у цей час виходить заміж за іншого. Народний геній надзвичайно трепетно описує цей мотив. Хлопець важко переживає зраду коханої:

*Чи се тая криниченька, що я воду пив?
Чи се тая дівчинонька, що люблю й любив?* [1, с. 115]

У таких творах неодмінно використано паралелізм, символи. Пиття води символізує кохання, голуб, який купався у цій воді — козак, що любив дівчину. Зраду народний геній зобразив як руйнування криниці:

*Засипалась криниченька золотим піском,
Злюбилося дівчинонька з другим козаком.* [1, с. 116]

Стежка, що заросла, символізує остаточне припинення стосунків. І лише вкінці пісні парубок підсумовує, що «серце болить: любив, да не взяв».

У піснях про кохання мотив зради неодмінно поєднаний з мотивом розлуки. Причин, чому пара розлучається, може бути кілька:

- парубок залишає дівчину і вирушає на заробітки;
- дівчина ще дуже юна і хлопець каже, що ще треба підрости;
- хлопець покидає дівчину через обмови ворогів;
- почуття кохання минуло і юнак залишив дівчину;
- дівчина покидає хлопця через осуд ворогів і т. д.

Якою б не була причина розставання, але його наслідки завжди болючі. Пісні, у яких переплетені мотиви розлуки та суму, сповнені ліризму, психологізму. Для того, щоб до кінця зрозуміти глибину почуттів дівчини чи хлопця, яких покинув чи покинула кохана людина, слід заглибитися у слова пісні, символи, які там використано. Народний творець за допомогою образів з природи дуже просто, але водночас точно і тонко передає розпач дівчини, котра сумує за козаченьком, якого вона полюбила:

*Ой немає козаченька,
Поїхав за Десну:*

*Рости, рости дівчинонько
На другу весну!* [1, с. 58]

Зрада — одна з причин розставання і суму закоханих. Коли хтось зрадив, то стосунки руйнуються:

*Ой ізрада, карі очі, ізрада!
Чом в тебе, милий, не вся щира правда?*

...
*Ой ти милий, думаєш, гадаєш,
Мабуть, мене покинути маєш.* [1, с. 148]

Але у дівчини ще жевріє надія, що коханий залишиться. Вона хоче, щоб він залишив на згадку свій жупан чи коня. Оскільки ці речі належали хлопцеві, а тому мають з ним певний зв'язок, вона сподівається, що так зможе його залишити біля себе.

У піснях про кохання широко висвітлений мотив розлуки, коли парубок покидає дівчину чи навпаки. Кількісно більше текстів, у яких парубок залишає дівчину і їде на чужину, щоб розбагатіти. А дівчина за ним сумує і просить Бога:

*Бодай сіно огнем пройшло
І коса зломилась,
Щоб я більше по милому
Тута не журилась.* [1, с. 118]

Ще один різновид розлуки, коли хлопець покидає дівчину і їде до іншої:

*Бо сь ти мені завше мовив, що мене кохаєш,
А теперка для іншої мене покидаєш.* [10, с. 242]

Та попри сум та розчарування дівчина залишається благородною і бажає колишньому хлопцеві:

*Будь здоровий, мой миленькій, хоть іншу кохаєш,
Таки ж бо ти та й від мене щирішою не маєш.*
[10, с. 242]

Розлука закоханих часто зумовлена зовнішніми чинниками, наприклад, ворогами (батьками, сусідами, тощо). Тут можна виділити окремий мотив *перешкод для закоханих*. Дуже часто сусіди чи навіть батьки, брати, сестри руйнують ідилію у парі і провокують розлучення, негаразди. Закохані часто про це не знають взагалі, або дізнаються надто пізно. Хлопець про справжню причину розриву довідується на весіллі з іншою дівчиною. Біль від розлуки торкає обох. Хлопець через образу на колишню дівчину вирішує помститися — кличе її на своє весілля з іншою. Але він не знає справжньої причини розлуки.

*Твоя мати чарівниця,
Великая розлучниця,*

*Розлучила камень з водов,
Розлучила мене с тобов.* [10, с. 241]

У деяких піснях про кохання закохані зображені парою голубів. Їх вороги-розлучники — теж в образах цих птахів:

*Два голуби воду пили,
А два колотили.* [1, с. 99]

Для виразнішого зображення цього мотиву і суму й туги творець використовує ряд паралелізмів. Це таке свого роду нагромадження, яке має на меті розкрити і показати нам ті почуття, що переживає дівчина:

*Розлучили рибалочки
Рибоньку з водою;
Розлучили лихі люди
Милого зо мною.* [1, с. 100]

Розлука закоханих супроводжується тугою одне за одним:

*Ой як тяжко билиноньці,
Коли вітер віє,
А ще тяжче без милого,
Бо серденько мліє!* [1, с. 100]

Образ самотньої билини у полі часто символізує самотню дівчину, яка не має до кого звернутися, а вітер — це ті перешкоди і незгоди, що трапляються на її шляху.

Мотив розлуки може поєднуватися з мотивом туги за коханим і перешкодами. При такому поєднанні мотивів увиразнено причиново-наслідковий зв'язок: дівчина сумує за парубком, бо він перестав до неї ходити. Вона думає, що хлопець її не любить, а він, насправді, боїться ворогів.

Найцікавіше це те, що творець пісні ще на її початку дає нам підказку, що хлопець і дівчина не будуть разом, адже зображені вони на різних локаціях:

*Ішов милий горонькою,
Мила під горою;
Зацвів милий рожонькою,
Мила — калиною.* [1, с. 59]

У деяких текстах сум за коханим підсилено образами зі світу природи:

*Віють вітри, віють буйні,
Аж дерева гнуться;
Ой як болить моє серце,
Сами сльози льються.* [1, с. 47]

Як правило, у таких випадках використано традиційний засіб поезики — паралелізм, коли образ природи певним чином унаочнює емоції чи події у люд-

ському житті. У наведених рядках паралелізм має асоціативне походження: за допомогою зображення сильного вітру, який спричиняє коливання дерев творець навіює сильний біль через відсутність коханого, розлуку з ним. Втрата милого для дівчини є «лютим горем». А те, що дівчина перебуває на чужині, ще більше її засмучує, бо нема звідки чекати підтримки і поради:

*До кого я пригорнуся,
И хто приголубить?* [1, с. 48]

Подібне використання паралелізму у пісні про любов під час змалювання мотиву втрати милого маємо у таких рядках:

*Як хмеліні вгору виться —
Тичини немає!
Як дівчині не журиться —
Козак покидає!* [1, с. 50]

У наведених рядках дівчина сумує, бо хлопець її покинув. А трапляється ситуація, коли дівчина має надію, що її коханий ще повернеться:

*Козак поїхав за Десну:
Рости, рости, дівчинонько
На другуу весну!* [1, с. 58]

Ефективним прийомом для зображення смутку дівчини за коханим є ствердження шляхом заперечення:

*От бачиться, що не плачу —
Сами сльоз льються;
Од милого нема людей,
Од нелюба шлються.* [1, с. 62]

Розлуку дівчина переживає, як найстрашніше горе на землі:

*Плачу ж бо я, плачу, що день, що година,
Кого ж бо я вірне люблю, того тутки нема.* [10, с. 239]

Ті тексти про кохання, де основним є мотив суму туги за коханим (коханою) своїм тембром схожі на голосіння. Адже дівчина майже голосить за коханим, плаче за ним, так, ніби його вже нема, ніби він помер:

*Горе ж мені, горе, несчасная доле,
Заорала дівчинонька мислоньками поле,
Чорними очима та й заволочила,
Дробненьками слозоньками все поле зросила.* [10, с. 239]

Образ поля у піснях про кохання може означати долю, життя. Адже в українському фольклорі

поле — це символ людського життя. Саме його дівчина заорала мислями, зросила сльозами. Творець змальовує сум, тугу коханої за допомогою неповторних метафор — «заорати мислоньками поле», «дрібненькими слозоньками зросити». Метафори побудовані на сільськогосподарських роботах орання, волочіння, бо для українців — працюючого народу, — це близькі заняття, відомі кожному, майже священні.

Мотив розлуки загорнений у мотив туги і це не лише додає неповторного шарму цим пісням, а й творить неповторну атмосферу довіри і відкритості. Ціємліві сцени розлуки нагадують сентименталізм у літературі. Мабуть, не випадково розвиток цього літературного напрямку збігся у часі зі ще одним літературним стилем — романтизмом. Саме фольклорні твори були джерелом натхнення для романтиків, сентименталістів. У цьому контексті слід згадати творчість Г. Квітки-Основ'яненка і його сентиментальну повість «Маруся». Автор при змалюванні образів героїв твору, а, особливо, головної героїні — Марусі, використав фольклорну поетику творення образу, запозичив її з народних пісень про кохання.

Коли дівчина щиро кохає парубка, то навіть після того, як він завдає їй болю і покидає, вона все ж йому бажає щастя. У цих піснях виділяємо *мотив жертвовності*, коли, попри втрату, дівчина бажає добра хлопцеві:

*Буду Бога я просити,
Щоб ти був щасливий —
Чи зо мною, чи з другою —
По вік мені милий.* [1, с. 120]

Висновки. Мотивний фонд пісень про кохання широкий і охоплює всі грані розвитку почуттів у парі: залицяння, побачення, любові закоханих, суперечки і сварки між ними, привертання, чарування, суперництво, ревності, зраду у любовних стосунках, від'їзд милого, розлука, втрата милого (милої), різноманітні перешкоди (з боку батьків, сусідів, заздрісних людей), мотиви матеріальної та вікової нерівності, конфлікти з батьками. Оскільки пісні про кохання — жанр, що взаємодіє з іншими фольклорними жанрами, то і мотиви любовних текстів суголосні з мотивами балад, казок, голосін тощо. Наприклад, мотив загадування трьох загадок у казках схожий з мотивом випитування у

піснях про кохання. Мотив чарування, окрім пісень про кохання, зустрічаємо у баладах. У весільній обрядовості одним з основних є мотив обдаровування. У піснях про кохання згаданий мотив теж поширений, адже ця пісенність описує етап стосунків, що передує весіллю.

Мотив зведення дівчини і, як наслідок, мотив обмовлянь тісно пов'язані між собою. Останній вказує на одну з рис української нації — важливу думку громади у житті людини.

Найбільш чисельними і розвиненими є мотиви розлуки і смутку, туги за коханим/коханою. Деякі тексти, у яких центральними є саме ці мотиви, схожі за стилістикою та поетичним наповненням на похоронні голосіння.

Для увиразнення, виокремлення того чи іншого мотиву народний творець використовує паралелізми, образи природи, символи тощо.

Слід зазначити, що у піснях про кохання немає текстів, де є лише один мотив, найчастіше маємо поєднання двох чи більше і це ускладнює будову пісні і тим самим робить цікавішою і наближає до епічних жанрів, де, на відміну від ліричних, маємо розвиток сюжету.

1. Максимович М. *Малоросійські пісні*. Москва, 1827. 234 с.
2. Франко І. Пісня про Правду і Неправду. *Зібрання творів: у 50-ти т.* Київ, 1986. Т. 43. С. 280—352.
3. Кузьменко О. Соціально-побутові пісні українців Молдови (особливості поетики). *Традиційна культура діаспори: зб. наук. пр.* Одеса: Вид-во КП ОМД, 2012. С. 242—262.
4. Сокіл В. Мотив у фольклорі. *Мала енциклопедія українського народознавства за ред. С. Павлюка*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. С. 355—356.
5. Кирчів Р. Мотив. *Українська фольклористика. Словник-довідник*. Укладання і загальна редакція М. Чорнопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 256.
6. *Народні пісні Буковини в записах Юрія Федьковича*. Упоряд., примітки О.І. Дея, О.С. Романця. Київ: Музична Україна, 1968. 215 с.
7. Костомаров М. *Слов'янська міфологія*. Упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
8. Коваленко В. *Психологізм фольклору. Психологічне зображення в українських народних ліричних піснях*. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 142 с.

9. *Словник української мови: в 11 т.* Т. 1: А—В. Київ: Наукова думка, 1970. 799 с.
10. Головацький Я. *Народні пісні Галицької та Угорської Русі: у 3-х ч.: 4 т.* Москва, 1878. Т. 1. 388 с.

REFERENCES

- Maksymovych, M. (1827). *Little Russian`s Songs*. Moscow [in Russian].
- Franko, I. (1968). Song about Truth and Lies. *Collection of works: in 50-ty volumes* (Vol. 43, pp. 280—352). Kyiv [in Ukrainian].
- Kuz'menko, O. (2012). Ukrainian social-household songs in Moldova (peculiarities of poetics). *Diaspora's traditional culture: collection of scientific works*. (Pp. 242—262). Odesa: Publishing house KР OMD [in Ukrainian].
- Sokil, V., & Pavliuk, S. (Eds.). (2007). *Small Encyclopedia of Ukrainian Ethnology* (Pp. 355—356). Lviv: The Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R., & Chornopyskyj, M. (Eds.). (2008). *Ukrainian folklore studies. Dictionary*. Ternopil': Textbooks and manuals [in Ukrainian].
- Dej, O., & Romanets, O. (Eds.). (1968). *Folk songs in Bykovuna in the records of Yuriy Fed'kovych*. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
- Kostomarov, M., Betko, I., Polotaj, A., & Yatsenko, M. (Eds.). (1994). *Slavic mythology*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. (2005). *Psychology of folklore. Psychological image in Ukrainian folk songs*. Educational textbook. Lviv: Publishing house of Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Dictionary of the Ukrainian language*. (1970). (Vol. 1: A—V). Kyiv [in Ukrainian].
- Holovats'kyj, Ya. (1878). *Folk songs of Haljytska and Hungarian Rus* (Vol. 1). Moscow [in Russian].